

فراز و فرود زنان افغانستان در فرآیند آموزشی طی یک دهه اخیر

نصیره یوسفی

عضو آکادمی رهبری زنان

چکیده

طی ده سال اخیر، زنان افغانستان با وجود چالش‌ها، به‌ویژه در عرصه آموزش، توانستند با تلاش‌های فردی و جمعی و با حمایت سازمان‌های داخلی و بین‌المللی، پیشرفت‌هایی چشم‌گیر به‌دست آورند. این روند تا سال ۲۰۲۱ ادامه داشت و بسیاری از دختران به مکتب و دانشگاه راه یافتند. اما با بازگشت طالبان، روند آموزشی زنان با محدودیت‌ها و ممنوعیت‌های شدید روبه‌رو شد و دسترسی آنان به آموزش حضوری بسیار کاهش یافت. با این حال، زنان افغان تسلیم شرایط نشدند و با راه‌اندازی اعتراضات، ادامه آموزش را از راه‌های جایگزین چون برنامه‌های آنلاین پی گرفتند.

بنابراین، برای پاسخ به سؤال و فرضیه می‌توان گفت که در این نوشتار در مورد پیشرفت‌ها و چالش‌های آموزشی سد راه زنان افغانستان قبل از سال ۲۰۲۱ و بعد از آن طی ده سال اخیر تحقیق صورت گرفته است. روش تحقیق این نوشتار، بر اساس روش کتابخانه‌ای و روش کیفی با استفاده از مطالعه موردی (اسناد و مدارک) انجام شده است.

یافته‌های تحقیق نشان می‌دهد که زنان افغانستان قبل از سال ۲۰۲۱ با چالش‌های آموزشی کمتری مواجه بودند و با تلاش‌های خود توانستند پیشرفت‌ها و دستاوردهای بیشتری در عرصه آموزش داشته باشند؛ به‌گونه‌ای که شمار زیادی از دختران به مکتب و دانشگاه می‌رفتند. تنها تعداد کمی از دختران ولایات دوردست تحت کنترل طالبان به آموزش عالی دسترسی نداشتند. اما بعد از سال ۲۰۲۱ و با آمدن دوباره طالبان به افغانستان، چالش‌ها، ممنوعیت‌ها و محدودیت‌های آموزشی زنان افزایش یافت و ادامه آموزش و تحصیل برای آنان دشوارتر شد. با این وجود، به کمک سازمان‌های داخلی و بین‌المللی، دختران توانستند دروس و برنامه‌های آموزشی را به‌صورت آنلاین ادامه دهند.

واژه‌های کلیدی: زنان، آموزش، طالبان، ممنوعیت‌ها، آموزش آنلاین

مقدمه

زن، آغازگر زندگی است. او نه تنها نیمی از پیکره جامعه را تشکیل می‌دهد، بلکه نخستین آموزگار انسان و زیربنای توسعه هر ملت به شمار می‌رود. در پرتو اندیشه و تربیت زنان، نسل‌ها پرورش می‌یابند و تمدن‌ها شکل می‌گیرند. افغانستان در طول تاریخ همواره با چالش‌های سیاسی، اجتماعی و فرهنگی متعددی روبه‌رو بوده است و زنان در این میان، به‌ویژه در حوزه آموزش، با موانع بسیاری مواجه شده‌اند. با وجود این محدودیت‌ها، زنان افغان در تاریخ معاصر، به‌ویژه در دو دهه اخیر، تلاش مداوم برای دستیابی به حقوق خویش، به‌خصوص در عرصه آموزش، داشته‌اند.

آموزش زنان یکی از عوامل بنیادین در ارتقای جایگاه اجتماعی و اقتصادی آنان به‌شمار می‌آید. با این حال، در جامعه افغانستان که به‌شدت متأثر از ساختارهای سنتی و دیدگاه‌های محافظه‌کارانه است، این امر همواره با مقاومت‌ها و چالش‌های جدی مواجه بوده است. در سال‌های پیش از ۲۰۲۱، هرچند دستاوردهای قابل توجهی در زمینه آموزش زنان به دست آمد، اما با بازگشت طالبان محدودیت‌های تازه‌ای بر دسترسی زنان به آموزش اعمال گردید که پیامدهای عمیقی بر روند آموزشی آنان بر جای گذاشت.

هدف این مقاله، بررسی فراز و فرود آموزش زنان افغانستان در یک دهه اخیر است. در این چارچوب، ابتدا تحولات پیش از سال ۲۰۲۱ و دستاوردهای به‌دست‌آمده در حوزه آموزش زنان تحلیل می‌شود. سپس، پیامدهای بازگشت طالبان و چالش‌های جدید پیش‌روی زنان در زمینه دسترسی به آموزش مورد بررسی قرار می‌گیرد. افزون بر این، نقش نهادهای بین‌المللی در حمایت از زنان افغان تحلیل خواهد شد و در پایان، راهکارهایی برای تداوم و بهبود دسترسی آموزشی در شرایط کنونی پیشنهاد می‌شود.

تعریف مفاهیم

زنان افغانستان: در جامعه‌شناسی، «زن» صرفاً یک موجود زیستی نیست، بلکه مجموعه‌ای از نقش‌های اجتماعی، فرهنگی و سیاسی است که در بستر تاریخ شکل گرفته است. این نقش‌ها ممکن است از فرهنگی به فرهنگ دیگر متفاوت باشند و در دوره‌های مختلف تاریخی دچار تغییر شوند (توحیدی، ۱۳۷۱).

زنان افغانستان که در جامعه‌ای سنتی و محدودکننده زندگی می‌کنند، همواره با چالش‌های جدی در عرصه آموزش روبه‌رو بوده‌اند. با وجود این موانع گسترده، آنان همچنان برای دستیابی به حق آموزش تلاش کرده‌اند و این ایستادگی را می‌توان نمادی از امید به آینده‌ای برابر دانست (کاظمی، ۱۴۰۰).

آموزش: آموزش روند یادگیری حق هر انسان است. هم مرد و هم زن چون یک بشر اند حق یکسان در فراگیری آموزش دارند. آموزش زنان در افغانستان، به‌ویژه در دوران امان‌الله خان، آغازگر فصل تازه‌ای از بیداری اجتماعی آنان بود (میرزاده، 1392). اما در افغانستان همیشه مردان نسبت به زنان بالادست بوده و زنان حق کمتر در فراگیری آموزش داشته‌اند. و زنان افغانستان در طول تاریخ افغانستان همواره با چالش‌های آموزشی مواجه بوده‌اند.

ممنوعیت‌ها: ممنوعیت یعنی باز داشته شده، قدغن شده، چیزی که انجام آن از سوی مرجع رسمی یا قانونی نهی شده باشد (لغت نامه دهخدا).

ممنوعیت‌ها شامل مقررات یا دستوراتی هستند که انجام برخی اعمال، استفاده از چیزهایی خاص یا ورود به مکان‌هایی مشخص را محدود یا غیرقانونی می‌سازند. و هدف اصلی ممنوعیت‌ها حفظ منافع عمومی است. اما گاهی اگر بدون شفافیت یا مشارکت مردم اعمال شوند، می‌توانند باعث نارضایتی، نافرمانی یا حتی آسیب‌های اجتماعی شوند. مانند ممنوعیت‌های آموزشی برای زنان افغانستان از سوی طالبان که بدون شفافیت و با تبعیض جنسیتی اعمال شده است.

آموزش زنان در افغانستان، همواره با چالش‌ها و تحولات سیاسی و اجتماعی روبه‌رو بوده است. در دوران حکومت امان‌الله خان (۱۹۱۹-۱۹۲۰)، اقدامات قابل توجهی در جهت ارتقای وضعیت زنان انجام شد.

در دوره‌های بعد، به‌ویژه در دوران جمهوری دموکراتیک افغانستان (۱۹۷۸-۱۹۹۲)، حضور زنان در عرصه‌های آموزشی و اجتماعی گسترش یافت.

با این حال، در دوران حاکمیت طالبان (۱۹۹۶-۲۰۰۱)، آموزش زنان به شدت محدود شد و بسیاری از مدارس دخترانه تعطیل شدند. پس از سقوط طالبان و در دوره‌های بعد، تلاش‌هایی برای بازگشایی مکاتیب و دانشگاه‌ها برای دختران صورت گرفت (جاوید، ۱۳۸۱).

در دوره جمهوری اسلامی افغانستان قبل از سال ۲۰۲۱، آموزش زنان به‌ویژه در شهرهای بزرگ پیشرفت‌هایی قابل توجه داشت. در سال ۱۳۹۹، حدود ۲۷.۵ درصد از کارکنان اداری را زنان تشکیل می‌دادند، که نشان‌دهنده حضور فعال آنان در نهادهای دولتی بود. در بخش آموزش، حضور زنان در نهادهای آموزشی به ۲۹ درصد رسید. این آمارها نشان‌دهنده بهبود وضعیت تحصیلی و حرفه‌ای زنان در این دوره است (Afghan Women News). اما با بازگشت طالبان به قدرت در سال ۲۰۲۱، مجدداً محدودیت‌هایی برای آموزش دختران

اعمال شد. در حال حاضر، دختران بالاتر از صنف ششم از آموزش و تحصیل منع شده‌اند، که این اقدام نقض جدی حقوق انسانی دختران است.

پیشرفت‌ها و چالش‌های آموزش زنان قبل از ۲۰۲۱

در دهه ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۱، آموزش زنان در افغانستان با تحولات مهمی روبرو بود. به‌ویژه پس از سقوط دور اول حاکمیت طالبان در سال ۲۰۰۱ و تشکیل دولت جدید، فرصت‌هایی برای تحصیل دختران و زنان در سطوح مختلف آموزشی فراهم شد.

۱. دستاوردهای آموزش زنان قبل از ۲۰۲۱

در سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۱، افغانستان شاهد پیشرفت‌هایی در زمینه آموزش زنان بود. طبق گزارش‌های مختلف، تعداد مکاتیب و دانشگاه‌هایی که دختران در آن‌ها تحصیل می‌کردند به طور قابل توجهی افزایش یافت.

- **افزایش تعداد مکاتیب دخترانه:** طبق آمار وزارت معارف افغانستان، تعداد مکاتیب دخترانه از کمتر از ۱۰۰۰ مکتب در سال ۲۰۰۱ به بیش از ۱۰ هزار مدرسه در سال ۲۰۱۹ رسید (UNESCO, 2019).

- **دسترسی به آموزش عالی:** تعداد زنان در دانشگاه‌ها نیز افزایش یافت. در سال ۲۰۱۸، بیش از ۱۵ درصد از دانشجویان افغانستان را زنان تشکیل می‌دادند و این روند به تدریج در حال رشد بود (World Bank, 2020).

- **افزایش نرخ سواد:** نرخ سواد زنان از ۱۲ درصد در سال ۲۰۰۱ به ۳۰ درصد در سال ۲۰۱۹ رسید، که نشان‌دهنده پیشرفت‌های محسوس در زمینه دسترسی زنان به آموزش‌های ابتدایی و متوسطه بود (UNICEF, 2020).

این پیشرفت‌ها به طور عمده ناشی از تلاش‌های دولت افغانستان و حمایت‌های بین‌المللی بوده است که به‌ویژه در مناطق شهری و برخی از مناطق روستایی قابل مشاهده بود.

۲. طرح‌های حمایتی و پروژه‌های بین‌المللی برای ارتقاء آموزش زنان

طرح‌های مختلف بین‌المللی برای ارتقاء آموزش زنان در افغانستان در دهه ۲۰۱۱-۲۰۲۱ اجرا شدند. این پروژه‌ها و طرح‌ها در راستای بهبود دسترسی زنان به آموزش در سطوح مختلف و همچنین کاهش موانع فرهنگی، اقتصادی و امنیتی طراحی شدند.

۲.۱. حمایت‌های مالی و برنامه‌های آموزشی

۲.۲. برنامه‌های آموزش حرفه‌ای و مهارت‌های شغلی

۲.۳. مکاتیب سیار و آموزش‌های از راه دور (Learn Afghanistan).

موانع در فرآیند آموزشی زنان قبل از ۲۰۲۱

با وجود دستاوردهای قابل توجه در زمینه آموزش زنان، چندین چالش همچنان باقی بود که مانع توسعه کامل این روند می‌شد:

- **محدودیت‌های فرهنگی و اجتماعی:** در بسیاری از مناطق، نگرش‌های سنتی و مذهبی مانع از حضور دختران در مکان‌های آموزشی بود. این موانع به‌ویژه در مناطق روستایی و قبایلی بیشتر دیده می‌شد (Human Rights Watch, 2019).
- **مشکلات امنیتی:** در مناطق تحت کنترل طالبان، مکاتیب و دانش‌آموزان در معرض تهدیدات امنیتی بودند. حملات به مکاتیب دخترانه و معلمان زن در برخی از مناطق رایج بود که منجر به کاهش حضور دختران در مکاتیب شد.
- **کمبود منابع مالی و زیرساخت‌ها:** بسیاری از مکاتیب در مناطق روستایی فاقد امکانات اولیه مانند صنف‌های درسی مناسب، معلمان آموزش‌دیده و تجهیزات آموزشی بودند. این کمبودها روند توسعه آموزش را کند می‌کرد (Amnesty International, 2020).

بازگشت طالبان و تأثیر آن بر آموزش زنان

با تصرف کابل توسط طالبان در ۱۵ اگست ۲۰۲۱، سیاست‌های جدیدی در قبال آموزش زنان و دختران اتخاذ شد. علی‌رغم وعده‌های اولیه مبنی بر احترام به حقوق زنان، طالبان به سرعت دستور تعطیلی مدارس متوسطه و لیسه برای دختران را صادر کردند (Human Rights Watch, 2021).

۱- وضعیت مکاتیب و دانشگاه‌ها پس از بازگشت طالبان

پس از تسلط طالبان، اکثر مکاتیب دخترانه در دوره‌های متوسطه و لیسه تعطیل شدند. تنها آموزش در سطوح ابتدایی (تا صنف ششم) برای دختران مجاز اعلام شد. همچنین، در دانشگاه‌ها نیز محدودیت‌هایی چون تفکیک جنسیتی، الزام به پوشش خاص و محدودیت حضور اساتید زن اعمال شد (BBC, 2022).

۲. ممنوعیت آموزش برای دختران بالاتر از صنف ششم

یکی از جنجالی‌ترین تصمیمات طالبان، ممنوعیت رسمی آموزش برای دختران بالاتر از صنف ششم بود. این ممنوعیت منجر به ترک تحصیل میلیون‌ها دختر نوجوان و ایجاد خلأ آموزشی گسترده در نسل جوان شد. در برخی مناطق حتی مکاتیب ابتدایی نیز تحت فشار بسته شده‌اند (UNICEF, 2023).

۳- آموزش آنلاین و راه‌حل‌های جایگزین

با وجود محدودیت‌های شدید، نهادهای مدنی، فعالان زن، و سازمان‌های بین‌المللی تلاش‌هایی برای ادامه آموزش دختران به صورت آنلاین و غیررسمی آغاز کردند. پلتفرم‌ها و پروژه‌هایی توسط یونسکو و سایر نهادها، برنامه‌هایی آموزشی از راه دور ارائه می‌دهند. با این حال، ضعف زیرساخت اینترنت، دسترسی محدود به دستگاه‌های دیجیتال و ممنوعیت استفاده از تکنولوژی توسط طالبان، کارایی این راه‌حل‌ها را محدود کرده است (UNESCO, 2022).

۴- تأثیرات اجتماعی و روانی بر زنان و دختران

ممنوعیت آموزش نه تنها آینده‌ی تحصیلی، بلکه وضعیت روانی و اجتماعی دختران را نیز تحت تأثیر قرار داده است. بسیاری دچار افسردگی، احساس بی‌ارزشی و انزوا شده‌اند. همچنین، نگرانی‌ها از افزایش ازدواج‌های اجباری، خشونت خانوادگی و فقر در میان دختران محروم از آموزش و تحصیل رو به افزایش است (Amnesty International, 2023).

۱. حمایت‌های مالی و آموزشی از سوی نهادهای جهانی

سازمان‌هایی مانند یونیسف، یونسکو، بانک جهانی و برنامه توسعه سازمان ملل متحد طی سال‌های ۲۰۱۱ تا ۲۰۲۱ میلیارد‌ها دلار در بخش آموزش افغانستان سرمایه‌گذاری کردند. یونیسف از جمله سازمان‌هایی بود که پروژه‌هایی چون آموزش دختران در مناطق روستایی، ساخت مکاتیب و آموزش معلمان زن را در دستور کار داشت (UNICEF, 2020).

یونسکو نیز با اجرای برنامه‌هایی مانند “*Global Partnership for Education*” به ایجاد نظام آموزشی فراگیر در افغانستان کمک کرد و پس از سال ۲۰۲۱ نیز برنامه‌هایی برای آموزش از راه دور و حمایت از معلمان زن در تبعید راه‌اندازی کرد (UNESCO, 2022).

بانک جهانی بین سال‌های ۲۰۱۷ تا ۲۰۲۱ بیش از ۵۰۰ میلیون دلار برای توسعه نظام آموزشی در افغانستان تخصیص داد که بخش قابل توجهی از آن به آموزش دختران تعلق داشت (World Bank, 2021).

۲. نقش رسانه‌ها و سازمان‌های حقوق بشر در ایجاد فشار بر طالبان

با بازگشت طالبان و اعمال محدودیت‌ها بر آموزش دختران، رسانه‌های بین‌المللی و سازمان‌های حقوق بشری نقشی حیاتی در افشای واقعیت‌ها ایفا کردند. سازمان‌هایی بین‌المللی با انتشار گزارش‌هایی مستند، جامعه جهانی را نسبت به وضعیت دختران افغان آگاه ساختند و خواستار فشار دیپلماتیک بر طالبان شدند (HRW, 2021; Amnesty, 2022).

علاوه بر آن، رسانه‌هایی چون BBC، CNN و Al Jazeera گزارش‌های میدانی گسترده‌ای از محرومیت دختران از تحصیل منتشر کردند که موجب افزایش واکنش افکار عمومی و اعمال فشار سیاسی بر طالبان شد (BBC News, 2022)

۳. پروژه‌ها و ابتکارات آموزش غیرمستقیم و در خارج از کشور

در پاسخ به محدودیت‌ها، بسیاری از نهادهای مدنی و بین‌المللی، ابتکاراتی برای ادامه آموزش دختران افغان از راه‌های غیرمستقیم طراحی کردند:

- **پلتفرم "Learn Afghanistan":** بستری آموزشی برای دختران افغان به زبان دری و پشتو که از خارج از کشور اداره می‌شود و محتوای آموزشی آنلاین ارائه می‌دهد.
 - **مکاتیب مجازی توسط افغان‌های مهاجر در ایران، پاکستان و اروپا** که به دختران محروم از تحصیل دسترسی آنلاین به دروس ابتدایی و متوسطه می‌دهند.
 - **برنامه "Education Cannot Wait":** که از سوی سازمان ملل اجرا شده و هدف آن ارائه آموزش اضطراری برای کودکانی است که به دلایل سیاسی یا جنگی به آموزش دسترسی ندارند (ECW, 2022).
- همچنین برخی دانشگاه‌ها و مراکز علمی در کشورهای همسایه مانند ایران، تاجیکستان و ترکیه، بورسیه‌هایی را برای زنان افغان اختصاص داده‌اند تا به آموزش عالی ادامه دهند. (Al Jazeera, 2023)

راهکارهایی برای احیای آموزش زنان و دختران

با توجه به سیاست‌های سخت‌گیرانه‌ی طالبان، پیش‌بینی‌ها نشان می‌دهند که در کوتاه‌مدت تغییری جدی در وضعیت آموزش رسمی دختران بعید است. اگرچه طالبان در برخی بیانیه‌ها خود مدعی تدوین برنامه‌ی اسلامی برای آموزش دختران شده‌اند، اما شواهد عملی از تغییر سیاست دیده نمی‌شود در صورت تداوم وضعیت فعلی، تبعیض جنسیتی آموزشی در افغانستان عمیق‌تر خواهد شد و نرخ بی‌سوادی در میان زنان افزایش می‌یابد. و بر اساس تحلیل داده‌های کیفی و مطالعه موردی زنان افغان فعال در آموزش، چند راهکار به‌عنوان مسیرهای ممکن برای احیای آموزش زنان پیشنهاد می‌شود:

- **تقویت آموزش از راه دور و دیجیتالی:** ایجاد پلتفرم‌های آنلاین مستقل و امن برای ارائه محتوای آموزشی به دختران، حتی در خانه (Learn Afghanistan, 2023).
- **ایجاد شبکه‌های آموزشی غیررسمی** در جوامع محلی، از جمله آموزش در خانه‌ها توسط معلمان زن.
- **بورسیه‌های بین‌المللی و تحصیل در خارج از کشور** برای زنان نخبه یا آسیب‌دیده از محدودیت‌ها.

- گفت‌وگو با طالبان از طریق میانجی‌گری فرهنگی یا مذهبی به منظور گشودن درهای آموزش ابتدایی و متوسطه برای دختران.

- حمایت از معلمان زن به‌عنوان رهبران محلی آموزش و ارائه مشوق‌های مالی و امنیتی برای فعالیت پنهان یا نیمه‌رسمی آنان (UN Women, 2022).

نتیجه‌گیری

آموزش، آینده‌ی است که انسان در آن خویشتن را می‌شناسد؛ نوریست که در جان هر بشر می‌تابد، بی‌آنکه تفاوتی میان زن و مرد قائل شود. زن و مرد، چونان دو بال یک پرنده‌اند و اگر یکی بسته شود، پرواز انسانیت ناتمام می‌ماند. آموزش، حق مسلم هر انسان است؛ حقی که نه باید بخشیده شود، بلکه باید پاس داشته شود.

زنان افغانستان، سال‌هاست که در مسیر پرچالش دانش، گام نهاده‌اند؛ با دستانی خالی اما دلی پر از ایمان. در دل طوفان‌ها و در میان سایه‌های سنگین محدودیت و ممنوعیت، آنان چراغ آموزش را روشن نگه داشته‌اند. روزگاری نه چندان دور، دختران در کوچه‌ها کتاب به بغل می‌بردند و دانشگاه، آرزویی نبود؛ واقعی بود، لمس‌پذیر. در سال قبل از ۲۰۲۱ دختران افغانستان با تلاش‌ها و حمایت‌های نهادهای ملی و بین‌المللی توانسته بودند که پیشرفت‌ها و دست‌آوردهای آموزشی داشته باشند و پیشرفت کنند.

اما با بازگشت طالبان، سایه‌ی سنگین ممنوعیت بار دیگر بر سر زنان افتاد. اولین قربانی، آموزش بود. دروازه‌های مکتب بسته شد و سکوت، جای خنده‌های دانش‌آموزان را گرفت. با این حال، زن افغان شکست را نپذیرفت. او به جای تسلیم، راه‌های تازه‌ای یافت. آموزش را به خانه آورد، از دیوارها عبور داد و در دل شبکه‌های آنلاین جاری ساخت. مکاتیب خانگی، کلاس‌های مجازی، و قلب‌هایی پرامید، معجزه‌ای دیگر را آغاز کردند.

امروز، زن افغان هنوز ایستاده است؛ با امیدی سرشار از آینده. او باور دارد که دوباره خواهد نوشت، خواهد آموخت، و صدای درس و دانش بار دیگر در سرزمینش خواهد پیچید. راه دشوار است، اما روشنایی همیشه از دل تاریکی برمی‌خیزد، همان‌گونه که زن افغان از میان ویرانی‌ها، لبخند آگاهی را به جهان بخشید.

منابع

- کاظمی، فاطمه. (۱۴۰۰). نقش آموزش در توانمندسازی زنان افغانستان. کابل: انتشارات آریانا.
- میرزاده، عبدالقیوم. (۱۳۹۲). زنان و مشکلات فراروی شان در جامعه افغانی. کابل: انتشارات قلم و کتاب.
- غبار، میرغلام محمد. (۱۳۴۶). افغانستان در مسیر تاریخ (جلد اول). کابل: چاپخانه عمومی
- توحیدی، نیره. (۱۳۷۱). زن در آیینۀ تاریخ. تهران: نشر روشنگران، چاپ دوم.
- UNESCO. (2019). *Education in Afghanistan: Achievements and challenges*. Retrieved from <https://www.unesco.org>
- UNICEF. (2020). *Improving education for girls in Afghanistan*. Retrieved from <https://www.unicef.org>
- World Bank. (2020). *Empowering Afghan women through education*. Retrieved from <https://www.worldbank.org>
- Human Rights Watch. (2019). *Obstacles to girls' education in Afghanistan*. Retrieved from <https://www.hrw.org>
- Amnesty International. (2020). *Afghanistan: Barriers to education for girls*. Retrieved from <https://www.amnesty.org>
- BBC News. (2022). *Afghan girls still banned from school one year after Taliban return*. Retrieved from <https://www.bbc.com>
- Human Rights Watch. (2021). *Afghanistan: Taliban policies deprive women of education*. Retrieved from <https://www.hrw.org>
- UNESCO. (2022). *Education in Afghanistan: A lost generation of girls?* Retrieved from <https://www.unesco.org>
- UNICEF. (2023). *Afghanistan Education Crisis*. Retrieved from <https://www.unicef.org>
- Amnesty International. (2023). *Afghanistan: Girls deprived of future amid educational bans*. Retrieved from <https://www.amnesty.org>
- UNICEF. (2020). *Afghanistan: Education support and access*. Retrieved from <https://www.unicef.org>
- UNESCO. (2022). *Education in Emergencies: Afghanistan*. Retrieved from <https://www.unesco.org>
- World Bank. (2021) *Afghanistan Education Sector Analysis*. Retrieved from <https://www.worldbank.org>
- Human Rights Watch. (2021). *Afghanistan: Taliban crackdown on girls' education*. Retrieved from <https://www.hrw.org>
- Amnesty International. (2022). *Afghanistan: Human rights crisis under Taliban rule*. Retrieved from <https://www.amnesty.org>
- BBC News. (2022). *Afghanistan: The ongoing fight for girls' education*. Retrieved from <https://www.bbc.com>
- Learn Afghanistan. (2023). *Online learning for Afghan girls*. Retrieved from <https://www.learnafghanistan.org>
- Education Cannot Wait (ECW). (2022). *Emergency education programs in conflict zones*. Retrieved from <https://www.educationcannotwait.org>
- Al Jazeera. (2023). *Afghan women continue higher education abroad*. Retrieved from <https://www.aljazeera.com>
- UN Women. (2022). *Supporting female teachers in conflict zones*. <https://www.unwomen.org>